

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ОБДАРОВАНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬО – МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Наталія Мацюк

Київ

В статті розглядається питання формування та розвитку соціальної обдарованості у дітей дошкільного віку. Окреслені її основні структурні компоненти. Обґрунтовується значимість художньо – мовленнєвої діяльності в розвитку соціальної обдарованості.

Ключові слова: соціальна обдарованість, соціальний інтелект, комунікативна компетенція, організаторські здібності, креативність, емпатія, соціальна компетентність.

Аналіз досліджень відомих персонологів, таких як А. Адлер, А. Ахаєв, Г. Олпорт, Е. Фромм, О. Абульханова – Славська, Я. Коломинський, Н. Лейтес, О. Панько, О. Савенков, Д. Ушаков, І. Фрішман, Т. Хрустальова, звертають нашу вагу на те, що соціально обдарована людина більш ефективно, порівняно з іншими, може самореалізуватися в соціальному середовищі, зберігаючи при цьому необхідний баланс особистісної свободи та індивідуальності [1, 2].

Мета статті: теоретично обґрунтувати ефективність розвитку соціальної обдарованості дітей дошкільного віку в процесі художньо – мовленнєвої діяльності.

Завдання:

1. Вивчити стан дослідження проблеми становлення та розвитку соціальних здібностей.
2. Розкрити основні структурні компоненти соціальної обдарованості.
3. Окреслити особливості формування і розвитку соціальної обдарованості у дітей дошкільного віку.

4. Обґрунтувати ефективність розвитку соціальної обдарованості в процесі художньо – мовленнєвої діяльності.

Первинний аналіз наукової літератури, присвяченої проблемі розвитку соціальних здібностей людини дозволяє констатувати, що феномен соціальної обдарованості як ансамбль розвинених соціальних здібностей особистості в тому або іншому ракурсі обговорювався в контексті дослідження проблематики соціальної філософії, психологічних передумов ефективності політичної, педагогічної та психотерапевтичної діяльності, лідерства та управління, військового мистецтва, соціальної адаптації та розвитку особистості.

В ході теоретичного аналізу філософської, психологічної, історичної і соціально-політичної літератури виявлено два базових методологічних підходи до аналізу проблеми: соціально-функціональний та особистісно - структурний, які беруть початок у філософській спадщині Платона й Арістотеля, активно використовувались їхніми послідовниками та не втратили своєї значущості й до сьогодні. Джерелом змістовних характеристик соціально обдарованих особистостей виступають науково-літературні та агіографічні твори. Особливий інтерес у цьому відношенні викликає розуміння давньокиївськими християнськими мислителями XII - XIII століть – Іларіоном, Клементом Смолятичем, Кирилом Туровським, іншими авторами давньоруської держави Київська Русь психологічних особливостей організації соціально обдарованого суб'єкта. У більш сучасному контексті історично-психологічного аналізу проблеми заслуговують на увагу психологічні підходи до дослідження здібностей людини, які склалися в рамках розробки соціально-філософської проблематики доби Відродження і Нового часу (Г. Сковорода, Н. Макіавеллі, Р.Декарт, Ф.Бекон, французькі енциклопедисти, М. Ломоносов О. Радищев), європейської описової психології ХУІІІ-ХХ століття (А. Бергсон , Е. Шпрангер, Й. Brentano, К. Ясперс, М. Вессель, О. Лазурський,

Х. Вольф), творчої спадщини американських персонологів ХХ століття (А. Адлер, А. Бандура, Г. Олпорт, Е. Еріксон, Е. Фромм), теоретичних концепцій філософів і психологів-марксистів (Б. Ананьєв, Б. Ломов, Г. Костюк, Е. Ільєнков, Л. Виготський, С. Рубінштейн).

Емпіричне дослідження розвитку здібностей у зарубіжній психологічній науці пов'язано з іменами таких психологів як А. Біне, В. Штерн, Г. Айзенк, Д. Векслер, Д. Гілфорд, Д. Рензуллі, Е.Клапаред, Л. Терстоун, Р. Стернберг, Ф. Гальтон, Ч. Спірмен, які намагалися виявити сутність цієї особистісної складової, її природу та детермінанти розвитку, розробити адекватні засоби діагностики, статистичного аналізу й розвитку, визначити специфіку функціонування у використанні до різноманітних видів людської діяльності. На шляху наукової розробки зазначених питань у проблематику особливого змісту виділилися також здібності соціальні, питанням діагностики розвитку яких присвячені роботи Д. Гілфорда, Г. Гарднера, Г. Джерекі, Г.Олпорта, Е. Торндайка, Р. Стернберга, Ч. Ханта та ін.

На вітчизняному ґрунті в радянські й пострадянські часи психологічним дослідженням соціальних здібностей та питаннями їх розвитку активно займалися А. Южанінова, К. Абульханова, Л. Уманський, Л. Петровська, Л. Попова, М. Акімова, Н. Амінова, Н. Ануфрієва, Н. Каліна, Н. Кузьміна, О. Бодальов, О. Борисова, Ю. Ємельянова,.

Українська традиція дослідження соціальних здібностей бере початок у науково - психологічних розробках Г.С. Костюка, теоретичні положення якого стали методологічною основою дослідження особливостей онтогенетичного становлення творчих здібностей (В. Моляко), інтелектуальної (М. Смульсон , О. Виноградов), академічної (Д. Корольов) та технічної обдарованості (О. Зазимко, Р. Семенова), образотворчих (В. Антоненко, О. Завгородня) і музичних здібностей (В. Колосок, С. Науменко). У цьому контексті як окремий напрямок науково-емпіричної діяльності започатковане й дослідження психологічних умов становлення здібностей до

ефективної соціальної самореалізації людини (А. Коняєва).

Багатьма дослідниками використовуються, такі терміни як соціальний інтелект (Т. Хант, Е. Торндайк, Дж. Гилфорд, А. Савенков, Д. Ушаков), організаційні здібності (Л. Уманский,) ліdersька обдарованість (О. Матюшкін, О. Яковлева,) соціальні здібності (Л. Попова), комунікативна компетентність (О. Бодалєв), соціальна компетентність (Л. Петровська, О. Савенков). Такі психологічні конструкти тісно корелюють в своїх емпіричних проявах з легкістю побудови взаємовідносин і високою якістю підтримки міжособистісних контактів. Всі вони, в тій чи іншій мірі конкретизують поняття «соціальна обдарованість».

На сьогодні існує, як мінімум, три варіанта трактування соціальної обдарованості. З позиції загально - психологічного підходу, поняття соціальної обдарованості у вітчизняній психології визначалося як сукупність здібностей людини, які забезпечують ефективність її соціальної життєдіяльності. Розглядаючи диференціально - психологічний підхід слід сказати, що такого роду обдарованість є високо розвинутим потенціалом певних здібностей людини, неповторним поєднанням властивих йому якостей, які дозволяють досягати значних результатів діяльності в соціальній сфері (Б. Теплов, Б. Федорішин, Є. Клімов). Із соціально-психологічної точки зору, соціальна обдарованість визначається як життєво - стильова характеристика, яка відображає здібності людини до ефективного проникнення в співтовариство, і продуктивному керівництву групою людей. Потенціал таких властивостей забезпечує самореалізацію особистості через спілкування з людьми, і через вплив на них (А. Петровський, Є. Головаха, Ю. Швалб).

На думку О. Власової, соціально обдарований суб'єкт містить в собі здібності двоякого характеру. З одного боку, це – психологічні здібності, які відрізняють обдарованих людей в цілому, не залежно від типу їх обдарованості: креативність, працелюбність, захопленість справою, розвинутий інтелект. З іншого боку, це здібності, які проявляються у

соціально обдарованого суб'єкта в наслідок його досвіду активності в різних ситуаціях (соціальна перцепція, високий рівень розвитку інтелекту) [2, 5].

Спеціальні дослідження, які були проведені Я. Коломинським, доказують – кінець раннього віку, дошкільний період - роки, коли соціальна обдарованість та комунікативні здібності починають проявлятися і розвиватися. В дошкільному віці для цього є чимало передумов. На даному періоді активно розвивається самосвідомість, потреба у спілкуванні, виникають нові його види, в тому числі, позаситуативно - особистісне (М. Лісіна, О. Смірнова); розвиваються пізнавальні процеси.

В дошкільні роки відбуваються й інші суттєві зміни в емоціональній сфері: розвиваються соціальні емоції та почуття, з'являється "емоціональний захват" (О. Запорожець, Я. Неверович) і пов'язана з ним діяльність емоціональної уяви. Ще однією передумовою розвитку комунікативних здібностей і соціальної обдарованості в дошкільному віці виступає дитячий колектив, який являє собою первісну соціально-психологічну спільність, першу "дитячу спільність" (А. Усова). В дитячому колективі з'являється і розвивається дитяче спілкування, відбувається оволодіння новою соціальною роллю – активного учасника дитячого товариства, формуються відносини з однолітками [3].

Відштовхуючись від загальноприйнятого розуміння соціальної обдарованості, ми виділяємо основні її компоненти, які слід розвивати саме в дошкільному віці. Це комунікативна компетенція, соціальний інтелект, творчий підхід до вирішення поставлених задач, організаторські здібності, креативність, емпатія, соціальна компетентність. Розглянемо докладніше кожен із зазначених компонентів соціальної обдарованості.

Ефективна взаємодія з оточуючим світом людей та управління соціальною групою неможлива без комунікації. Протягом старшого дошкільного віку істотно розширюється коло людей, з якими спілкується дитина. Предметом її уваги все більше стає світ дорослих людей, в який дитина намагається увійти. Основна потреба – прагнення жити з людьми, що

її оточують, входити з ними у безпосередній контакт. Це є передумовою формування мовленнєвої компетенції дитини. Термін "компетенція" розуміють як соціальну взаємодію, якою людині необхідно володіти для можливості спілкування зі своїми партнерами і введення в міжособистісний процес координації дій співпраці або конфронтації.

Соціальна компетентність складається з кількох компонентів: *мотиваційного*, що охоплює ставлення до іншої людини як вищої цінності; вияву доброти, уваги, турботи, допомоги, милосердя; *когнітивного*, що пов'язаний із пізнанням іншої людини (дорослого, однолітка), здатністю зрозуміти її особливості, інтереси, потреби, побачити труднощі, помічати зміни настрою, емоційного стану; *поведінкового*, що пов'язаний із вибором адекватних до ситуації способів.

Соціально компетентна дитина добре орієнтується в новій обстановці, спроможна виявити адекватну альтернативу поведінки, знає міру своїм можливостям, уміє попросити про допомогу і надати її, поважає бажання інших людей, може долучитися до спільної діяльності з однолітками та дорослими, не заважатиме своєю поведінкою іншим, спроможна стримуватися і заявляти в прийнятній формі про свої потреби, може уникнути небажаного спілкування, почувається гідно у товаристві інших людей, розуміючи різне ставлення доколишніх до неї, уміє керувати своєю поведінкою і способами спілкування.

Дошкільне дитинство – це особливий вік, коли дитина відкриває для себе світ, коли відбуваються значні зміни у всіх сферах її психіки: когнітивної, емоційної, вольової і які виявляються в різних видах діяльності: комунікативної, пізнавальної, перетворювальної. Це вік, коли з'являється здатність до творчого вирішення проблем, що виникають у дитини в різних життєвих ситуаціях – креативність. Під креативністю психологи розуміють здатність бачити речі у новому та несподіваному вигляді та знаходити унікальні вирішення проблем. Показниками сформованості креативності у дітей дошкільного віку виступають: дотепність, почуття гумору, інтерес до

парадоксів, сміливість і незалежність суджень, здатність до постановки власної мети, неупередженість оцінок, самокритичність, здатність посміятися над собою, здатність сприймати об'єкти комплексно, цілісно виділяти головне, уміння помічати зв'язки між ознаками формально між собою не пов'язаними, розвинута уява, метафоричність (створення фантастичних ідей), здатність прогнозувати, передбачати наслідки подій, чутливість до проблем, готовність їх розв'язувати, схильність руйнувати чи змінювати стереотипи, уміння підійти до проблеми з різних точок зору, висока пізнавальна активність, допитливість, уміння вносити щось нове, висувати оригінальні ідеї, досягати незвичних результатів та ін.

У дітей, для яких чимдалі більшого значення набуває спілкування з ровесниками, досить яскраво виявляються організаторські здібності. Дошкільники з такими здібностями виступають ініціаторами різних дитячих справ, ігор. Вони відзначаються вміннями висловлювати пропозиції та приймати їх від товаришів, помірно високою самооцінкою без виявів хвалькуватості, зарозумілості, заздрощів; добре розвиненим мовленням, здатністю до розподілу обов'язків відповідно до можливостей та інтересів кожного; до контролю за дотриманням правил порядку; вміннями вирішувати суперечливі питання і конфлікти без втручання дорослого, оцінювати ставлення партнерів до дорученої справи.

У дошкільному віці, особливо у другій його половині, проявляється здатність до емпатії. Дітям властива гуманістична (емпатійні переживання, в яких вони емоційно відгукуються на неблагополуччя чи благополуччя іншого у формі радості за іншого, співчуття, жалю) і егоцентрична (переживання страждання, страху, радості у відповідь на сум іншого, а також - суму у відповідь на радість іншого) емпатії. Попри певні типові особливості емоційної сфери дошкільників (яскравість і безпосередність переживань, переважання почуттєвості над іншими сторонами життя), у кожної дитини вона індивідуальна.

Розглянемо такий важливий компонент як «соціальний інтелект». На

думку багатьох спеціалістів, поняття соціального інтелекту було використано Э. Торндайком ще в 1920 році. Він розглядав соціальний інтелект як «уміння розуміти людей і діяти мудро по відношенню до інших». На сьогодні поняття «соціального інтелекту» трактують як уміння мати справу з оточуючими, уміння легко встановлювати контакти з іншими, вміння входити в їх становище, ставити себе на місце іншого, уміння критично і правильно оцінювати почуття, настрої та мотивацію вчинків інших людей [4, 276].

Сучасний дослідник проблем обдарованості і творчості дітей О. Савенков, трактуючи соціальний інтелект, зокрема, його поведінкові прояви, пропонує розглядати даний вид інтелекту як соціальну компетентність. Учений виділяє два фактори, які характеризують соціальну компетентність. Це: кристалізовані соціальні знання – добре знайомі соціальні події, соціально-когнітивна гнучкість - здатність застосовувати соціальні знання.

Говорячи про концепцію соціальної компетентності, О. Савенков виділяє три групи критеріїв: когнітивні (соціальні знання, соціальна пам'ять, соціальна інтуїція, соціальне прогнозування), емоціональні (емоціональна чутливість, емпатія, встановлення емоціональних зв'язків з іншими), поведінкові (соціальне сприйняття, соціальна взаємодія, соціальна адаптація, здатність до саморегуляції) [4, 282].

Враховуючи всі компоненти, які входять в структуру соціальної обдарованості, ми вважаємо найбільш ефективним розвиток даного виду обдарованості в процесі художньо – мовленнєвої діяльності дітей. Проблему розвитку художньо-мовленнєвої діяльності в дошкільному віці досліджували Л. Артемова, А. Богуш, Н. Водолага, Н. Гавриш, Н. Карпинська, Н. Миронова, О. Монке, Л. Фурміна, Е. Фльорина, С. Чемортан, М. Шинкарьова.

В контексті проблеми розвитку соціальної обдарованості, слід сказати, що високо розвинуті творчі здібності дитини є невід'ємною частиною соціальної взаємодії індивіда з оточуючими [1, 36].

Проблемі розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку

присвячені дослідження таких учених як А. Богуш, Н. Гавриш, Л.Виготський, Б. Теплов, Д. Богоявленська, Д. Ельконін. Чималий вклад у розробку педагогічних проблем, пов'язаних з творчим розвитком особистості, в першу чергу особистості дитини, зробили видатні педагоги 20-х і 30-х років: А. Луначарський, П. Блонський, С. Шацький, Б. Яворський, Б. Асаф'єв, М. Брюсова. Спираючись на їх досвід, педагоги В. М. Шацька, Н. Гродзенська, М. Румер, Г. Рошаль продовжували теоретично і практично розвивати принцип творчого розвитку дітей.

Важливу роль в розвитку соціальної обдарованості, на нашу думку, відіграють театралізовані ігри. Дослідженням яких займалися Н. Водолага, Л. Фурміна [1, 27]. В процесі театралізованих ігор у дошкільників розвиваються такі важливі якості самостійність, емпатійні та організаторські здібності, ініціативність, креативність, комунікативні здібності.

Ознайомлення дітей з фольклорними творами позитивно впливає на розвиток моральної, комунікативно - мовленнєвої, інтелектуальної сфери дитини, що є невід'ємним компонентом структури соціальної обдарованості.

Таким чином, дані дослідження передбачають ефективне використання художньо-мовленнєвої діяльності як фактора розвитку соціальної обдарованості в дошкільному віці. Це дає нам змогу прогнозувати та розробляти методика розвитку соціальної обдарованості дошкільників в контексті художньо-мовленнєвої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо – мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2006. – 304 с. – С. 27 – 43.
2. Власова Е. И. Ключевые проблемы и перспективы исследования социальной одаренности // Обдарована дитина. – 2002. – №4. – С. 2-7.

3. Психология социальной одарённости : пособие по выявлению и развитию коммуникативных способностей дошкольников / Под ред. Я.Л. Коломинского, Е.А. Панько. – М. : Линка - Пресс, 2009. – 272 с.

4. Савенков А. И. Психология детской одаренности. - М. : Генезис, 2010. – 440 с.: с ил. – (Учебник XXI века). – С. 275 – 282.

В статье рассматривается вопрос формирования и развития социальной одаренности у детей дошкольного возраста. Обозначены ее основные структурные компоненты. Обосновывается значимость художественно - речевой деятельности в развитии социальной одаренности.

Ключевые слова: социальная одаренность, социальный интеллект, коммуникативная компетенция, организаторские способности, креативность, эмпатия, социальная компетентность.